

УДК 343.13:[343.121.4:343.122]

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Магда С. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: Статтю присвячено окремим питанням захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого у кримінальному процесі, запропоновано внесення відповідних змін у чинне законодавство.

Ключові слова: потерпілий, фізична особа, представник, адвокат, безоплатна правова допомога.

Аннотация: статья посвящена отдельным вопросам защиты прав, свобод и законных интересов потерпевшего в уголовном процессе, предложено внесение соответствующих изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: потерпевший, физическое лицо, представитель, адвокат, бесплатная правовая помощь.

Annotation: article is dedicated to the protection of individual rights, freedoms and legitimate interests of the victim in criminal proceedings, proposed the introduction of relevant amendments to existing legislation.

Key words: victim, an individual, representative, attorney, free legal aid.

З моменту прийняття Україною Конституції, у якій закріплено високий правовий статус людини і громадянина, наша держава наблизилась до світових цінностей – справи захисту прав і свобод людини. Великим здобутком Конституції України є детальний виклад прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, де враховано норми міжнародних нормативно-правових актів, згodu на обов'язковість яких було надано нашою державою. У Конституції України закріплено і правові засоби захисту, більшість із яких можна розглядати як процесуальну гарантію прав учасників кримінального процесу. Черговим кроком на шляху реформування правової системи, яке останнім часом активно відбувається в Україні, стало прийняття нового КПК. Здійснення такої реформи є об'єктивно необхідним і викликано вимогами часу: воно спрямовано перш за все на те, щоб створити в нашій державі цивілізовану правову систему та адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів. Особливо це стосується кримінального судочинства, де найчастіше обмежуються права та свободи громадян і де у зв'язку з цим необхідно передбачити дієві кримінально-процесуальні гарантії їх захисту [1, с. 9-11].

Метою статті є дослідження окремих проблем, пов'язаних з представництвом інтересів потерпілого фізичної особи в кримінальному процесі, тобто особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Питанням удосконалення правового становища потерпілого, посилення гарантій реалізації ним своїх прав, свобод і законних інтересів займалися такі вчені-правники, як: Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, В. П. Бож'єв, Л. В. Брусніцин, Л. В. Головка, М. І. Гошовський, Ю. М. Грошевий, С. В. Давиденко, О. А. Зайцев, Л. Д. Кокорєв, В. В. Конін, Г. В. Коновалова, О. П. Кучинська, В. З. Лукашевич, В. Т. Малярєнко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, М. М. Полянський, В. М. Савицький, В. М. Тертишник, А. М. Титов, Л. І. Шаповалова,

М. Є. Шумило та ін. Однак, проблема участі представника потерпілого в кримінальному процесі залишилася до кінця не вирішеною, а з прийняттям КПК потребує подальшого дослідження.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу [2, Ст. 141]. Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує [3, Ст. 2694].

Гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3, статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [3, Ст. 2694].

Держава в особі відповідних органів визначає певне коло суб'єктів надання правової допомоги та їх повноваження. Аналіз чинного законодавства України з цього питання дає підстави визначити, зокрема, такі види суб'єктів надання правової допомоги:

- державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

- адвокатура України, як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших

державних органах (частина друга статті 59 Конституції України);

- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

- об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (частина перша статті 36 Конституції України) [4, Ст. 2045].

Дещо інша норма міститься в КПК, відповідно до якої потерпілого в кримінальному процесі може представляти лише представник, тобто особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику [5, Ст. 88].

Відповідно до ст. 45 КПК, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [5, Ст. 88]. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [6, Ст. 282].

З огляду на наведене, хотілося б звернути увагу на окремі моменти. Розглядаючи процедуру надання правової допомоги потерпілому, не можна залишити поза увагою імперативність норми щодо захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого фізичної особи виключно адвокатами. Безперечно, отримання кваліфікованої юридичної допомоги в особі професійного юриста – адвоката, є найбільшою гарантією захисту прав і законних інтересів потерпілого [7]. Лише кваліфікований юрист, який досконало володіє нормами кримінального та кримінально-процесуального права, може надати дієву допомогу в межах закону у збиранні доказів, вчасному заявленні клопотань, реагуванні на порушення процесуальних прав потерпілого, грамотному ознайомленні з матеріалами справи [8, с. 334]. Проте постає питання щодо того, чи кожна правова допомога адвоката є кваліфікованою. О. В. Синєкий вважає, що на цей час, якість юридичної допомоги залишається «на совісті» адвоката і її досить тяжко об'єктивно оцінити. Жодних спеціальних процедур, крім загального порядку розгляду скарг громадян адвокатськими палатами, і правових норм, за виключенням

положення, яке передбачає присягу: «... чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені ... обов'язки, бути вірним присязі», які встановлюють критерії якості юридичних послуг, не передбачено. В КПК також відсутня норма, яка б стосувалася якості захисту.

Серед критеріїв якісної юридичної допомоги спеціалісти виділяють:

1) знання адвокатом основ матеріального і процесуального права, останніх змін в законодавстві з питань, пов'язаних з дорученою справою;

2) дотримання процесуального порядку – своєчасна явка на судові засідання, прояв шанобливого ставлення до інших учасників процесу;

3) грамотне складання процесуальних документів – позовної заяви, скарги, мирової угоди, подання, заяви про забезпечення позову і т. ін. [9, с. 94].

Крім того, виникає ще одна проблема, пов'язана з участю адвоката при представленні інтересів потерпілого, а саме, – чи буде потерпілий фінансово спроможним забезпечити собі таку допомогу. Звісно, що закріплюючи норму про обов'язкову участь адвоката, як представника потерпілого, в кримінальному процесі, законодавець мав на меті урівняти в правах підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого. Однак, такої рівності, на наш погляд, досягти не вдалося, оскільки підозрюваний та обвинувачений можуть залучити до розгляду справи кваліфікованого адвоката, а за відсутності фінансової можливості, користуватися правовою допомогою безкоштовно. На жаль, схожа норма щодо захисту прав потерпілого в кримінальному процесуальному законодавстві відсутня. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна вторинна правова допомога потерпілому може бути надана тільки в тому випадку, коли середньомісячний сукупний дохід його сім'ї буде нижчим суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» [10, Ст. 577]. В ч. 3 ст. 4 Закону України «Про прожитковий мінімум» закріплено, що прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік [11, Ст. 348]. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державний бюджет України на 2013 рік» [12, Ст. 60], якщо брати до уваги середньостатистичну сім'ю, де дві працездатні особи та одна дитина віком від 6 до 18 років, такий прожитковий мінімум буде становити 3504 гривні (станом на 01.01.2013 р.).

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що якщо потерпілим виявиться особа, середньомісячний дохід сім'ї якої буде більшим ніж зазначений у законодавстві, але меншим ніж той, що дасть змогу належним чином себе захистити скориставшись кваліфікованою юридичною допомогою адвоката, в останнього залишиться тільки один вихід – представляти себе самому. Вважаємо, що така ситуація є неприпустимою, оскільки обмежує права потерпілого.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне розглянути можливість внесення відповідних змін в КПК стосовно участі представника потерпілого, особливо, що стосується справ про кримінальні проступки. На наш погляд, цю проблему варто вирішувати шляхом надання можливості права представляти інтереси потерпілого близьким родичам, членам сім'ї та фахівцям в галузі права.

Можливість вибору потерпілим фізичною особою свого представника вбачається виправданим також і в порівнянні з правами потерпілого юридичної особи, у зв'язку з тим, що в останнього є право вибору, – скористатися правовою допомогою адвоката, керівника або іншої особи, уповноваженої на те законом або установчими документами чи працівника юридичної особи за довіреністю [5, Ст. 88].

Проведений аналіз положень кримінального процесуального кодексу України дозволяє стверджувати, що чинне законодавство може створювати певні перешкоди на шляху до захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого в кримінальному процесі, особливо якщо такий потерпілий не матиме достатньо коштів на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Тож, на наш погляд, доцільно внести зміни до КПК щодо розширення кола осіб, які можуть бути представниками потерпілого в кримінальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маляренко В., Шаповалова О. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки [Текст] / В. Маляренко, О. Шаповалова // Право України. – 2012. – № 10. – С. 9-19.
2. Конституція України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [Текст] // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 2694.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) [Текст] // Офіційний вісник України. – 2000. – № 47. – Ст. 2045.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
7. Дмитриева А. А. Представительство прав и законных интересов потерпевшего в Российском уголовном процессе [Текст] / А. А. Дмитриева // Южно-Уральский юридический вестник. – 2003. – № 6 [Електронний реурс]. – Режим доступу: [http://urvesti.ru/Uuv6\(32\)03/10.htm](http://urvesti.ru/Uuv6(32)03/10.htm)
8. Тимошенко А. В. Совершенствование механизма защиты имущественных прав гражданского истца в предварительном расследовании / А. В. Тимошенко [Текст] // Антология научной мысли. – М.: Статут, 2008. – С. 333-337.
9. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики: учеб. Пособие [Текст] / О. В. Синеокий. – 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: Право, 2012. – 520 с.
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
11. Про прожитковий мінімум: Закон України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348.
12. Про державний бюджет на 2013 рік: Закон України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 5-6. – Ст. 60.